

урок 8. Слова власне українські і запозичені. Виправдані і невиправдані запозичення.

Завдання: опрацювати тему, написати опорний конспект у робочому зошиті (О.Заболотний Українська мова 10 клас. Рівень стандарту. стор 24 - 28; О.Глазова Українська мова 10 клас. Рівень стандарту. стор 53 - 55; уроки 17 - 20).

ТЕМА

За походженням лексика поділяється на споконвічну (питому) і запозичену з інших мов. *Власне українські слова є кількісно найбільшим і найрізноманітнішим шаром лексики.*

Це слова, що *означають час* (година, щодня), місцевість (гай, вибалок, галявина), *явища природи* (повітря, луна (відгомін)), *назви ознак, якостей, процесів, стосунків між людьми* (кмітливий, яскравий, гартувати, лагодити, коханий, чарівний, чоловік і дружина (у шлюбі)).

Одним із засобів поповнення словникового запасу будь-якої мови є запозичення чужомовних слів.

Лексичний склад української мови неоднорідний за походженням. До нього входять слова, що відрізняються за «**місцем народження**». Перша група – **успадковані й власне українські слова**. Друга група — **запозичені**, що прийшли з інших мов.

Успадковані слова дійшли до нас із попередніх періодів розвитку мови, так званої **прадавньої мовної єдності**, або **праіндоєвропейської мови**. Вони мають близьких родичів у споріднених мовах — **білоруській, російській, литовській, польській, німецькій, французькій, англійській**. Про спільне походження таких слів свідчать їх подібне звучання та будова.

Приклад:

Праіндоєвропейська: *méh̥tēr* («мати»); українська: *мати*; білоруська: *маці*; російська: *мать*; литовська: *motina*; польська: *matka*; німецька: *Mutter*; французька: *mère*; англійська: *mother*.

Власне українські слова є кількісно найбільшим і найрізноманітнішим шаром лексики (до 90 % слів).

Приклад:

Назви спорідненості (*невістка, брат, шурин*), назви частин тіла (*рука, чоло*), назви тварин (*корова, кінь, порося*), назви рослин (*дуб, береза, бук*), назви предметів і явищ природи (*колесо, запрягати, ніч*) тощо.

До **запозиченої лексики** належать слова **іншомовного** походження (приблизно 10% слів).

- З **давньогрецької** — миска, ангел, кедр, грамати́ка, філософі́я, хор тощо.
- З **латинської** — республі́ка, консти́туція, форму́ла, префі́кс, юри́ст, адво́кат; лекці́я, студе́нт, екза́мен, інсти́тут, факульте́т, університе́т.
- З **тюркських мов** — отама́н, богати́р, чума́к, коза́к; каву́н, гарбу́з, шашли́к, каза́н, дива́н, тулу́б, базар, ярли́к; чаба́н, тара́, бара́н, сара́й, бахча́.
- З **німецької** мови — майсте́р, кра́н, кно́пка, кле́йстер; фарту́х, бутербро́д, апельси́н, каси́р, штруде́ль; штра́ф, шта́б, фла́нг, бинт, курорт; флейта́, жанр, гастроно́м.
- З **французької** мови — парламе́нт, полі́тика; костю́м, блу́за; кабіне́т, пудра́, оде́колон; ата́ка, кома́нда, парфум.
- З **англійської** мови — піжа́ма, светр, пудинг, мі́тинг, клуб, лі́дер, трамвай, тролейбу́с, танк, комбай́н, футбо́л, бокс, спорт, чемпіо́н, кате́р, яхта́.
- З **голландської** (боцма́н, гавань, матрос), **італійської** (арі́я, дуе́т, соло, конце́рт, фортепіано), **іспанської** (анана́с, коридо́), **румунської** (бринза́, бано́ш), **угорської** (гуля́ш, чарда́ш, богра́ч), **арабської** (алгебра́, атлас), **китайської** (чай, манда́рин), **польської** (пиро́ги, пані́, шляхетни́й) та інших мов.

Зверни увагу!

Особливості, за якими можна «упізнати» іншомовне слово:

- у словах **тюркського** походження наявні кілька літер **а**: *хабар, базар, чалма, саман, чабан*;
- слова **грецького** походження містять буковсполучення **пс, кс**: *ксерокс, епсилон, екліпс, психіка*;
- тільки **іншомовні слова** мають на початку слова літеру **а**: *алюзія, альтанка, алегорія, алергія*;
- у словах **французького** походження наголос на **останньому** складі: *жалюзі, пюре, мадам, резюме*;
- слова **німецького** походження містять сполучення **кількох приголосних**, у тому числі, і на початку слова: *масшта́б, штруде́ль, рейхста́г*;
- звук **[ф]** не характерний для української мови, тому всі слова, які

починаються з цього звука, є іншомовними: *формат, форум, фурункул*.

Серед запозичених слів виділяють інтернаціоналізми — слова, які вживають у багатьох неспоріднених мовах у спільному значенні.

Найбільше таких слів у галузях:

- політичній (*імпічмент, консенсус, референдум*);
- науковій (*аргумент, молекула, колоквиум*);
- технічній (*сканер, фільтрація, циркуляція*);
- освітній (*семестр, екзамен, школа, ліцей*);
- мистецькій (*арія, мюзикл, шоу, мольберт*);
- спортивній (*олімпіада, стадіон, футбол, бокс*).

Зверни увагу!

Про значення та походження **запозичених слів** можна дізнатися зі **словника іншомовних слів** та **етимологічного словника**.

Українська мова завжди поповнювалася **запозиченими словами**. На цей процес впливало чимало чинників: *розвиток торгівлі, політичні союзи, сусідство та сутички з тюркськими племенами, прийняття християнства, укладення шлюбів із візантійськими, європейськими династіями* тощо. **Запозичені слова** міцно впліталися в слов'янську основу, підпорядковувалися її **граматичним** і **фонетичним** законам, навіть впливали на **звуковий** і **буквений** склад мови (літера *Ф*

прийшла до нас із **грецької** разом зі словами, що мають її: *філологія, філософія, евфемізм, орфографія*). Багато **іншомовних слів** змінюються за правилами української мови (*лексика — лексики — лексиці — лексичний*, так само як *око — ока — в оці — очний*).

Мовознавці виділяють давніші **запозичення** (слова, що прийшли в українську мову на ранніх етапах її становлення: *баштан, казан, курінь, огірок, миска, лиман, крам, хліб, князь, батрак, кухня*) й іншомовні (з'явилися пізніше й не повністю асимілювалися: *леді, таксі, градація, опція, проєкт, етер, катедра, міт, фое, феєрія*).

Зверни увагу!

Використання **іншомовних слів** залежить від **стилю мовлення**. Так, в офіційно-діловому й науковому стилях ці слова допомагають уникнути двозначності, тому що є переважно **однозначними**. Більшість іншомовних слів — це **терміни** (*префікс, котангенс, африката, омонім, бісектриса*). **Інтернаціоналізми** доречні в офіційно-діловому спілкуванні, у наукових, науково-популярних працях, у засобах масової інформації. Вони часто не мають українських відповідників й уживаються у фінансовій, політичній,

медичній, спортивній, комунікаційній сферах: *банк, інфляція, дефолт, президент, прем'єр, холдинг, катетер, фельдшер, хірург, операція, тайм, ринг, нокаут, телеграма, адреса, індекс.*

Водночас поряд із **іншомовними словами** існує багато **українських відповідників** із тим самим змістовим наповненням. *Тому вживання іншомовних слів не завжди виправдане.*

Приклад:

Ініціатива — початок, почин; корегувати — виправляти; інертний — млявий; імпозантний — показний; локальний — місцевий; обсервація — спостереження; медикаменти — ліки; мемуари — спогади.

У **художньому** та **розмовному** стилях використання іншомовних слів не настільки поширене. Хоча з розвитком новітніх технологій та з огляду на певне стирання меж у спілкуванні між представниками різних країн, професій, культур з'явилася тенденція до надмірного й невиправданого вживання іншомовних слів: **конект** (зв'язок, з'єднання), **олдскульний** (застарілий, несучасний), **стартап** (запуск), **коворкінг** (співпраця, співтовариство), **офіс** (контора, кабінет).

Іншомовні слова рекомендується застосовувати тільки в тому разі, якщо нема прямого **українського відповідника**.

А

абсолютний – цілковитий, повний

аграрний – земельний

адекватний – прирівняний

азарт – запал

акомпанувати – пригравати

аналіз – розбір

аргумент – доказ

асиміляція – уподібнення

Б

бі... — подвійний (*біатлон, білінгвальний, бінарний*)

бібліо... — книга

біо... — життя

бізнес — заняття, діяльність

бізнес-ланч — діловий обід

браузер — провідник

В

варваризм — запозичення

вівісекція — розтин
веб-сторінка — інтернет-документ
верифікація — установлення достовірності
воркаут — тренування

Г

геймер — гравець
герметизація — непроникність
гіпотеза — здогад
голкіпер — воротар
гуманність — людяність

Д

дайджест — короткий виклад
девальвація — знецінювання, знецінення
деградація — занепад
деструктивний — руйнівний
директива — настанова, вказівка, наказ
дистилювати — очищувати
дистриб'ютор — розповсюджувач
диференціація — розподіл
домінувати — панувати, переважати
дуель — поєдинок, двобій, герць

Е

еквівалент — відповідник
експлуатація — визиск
екстрений — негайний, спішний, невідкладний
електорат — виборці

І

ігнорувати — нехтувати, легковажити
ілюмінація — освітлення
іманентний — властивий, притаманний
імідж — образ
імітація — наслідування
імпорт — ввезення
інвестиція — вкладення
індиферентність — байдужість
інертний — млявий, байдужий
інтервенція — втручання, вторгнення

К

коаліція – об'єднання
комерційний – торговельний
компенсація – відшкодування
конденсувати – збирати, скупчувати, нагромаджувати
конкретний – означений, визначений
конкурс – змагання, суперництво
консолідувати – об'єднувати, згуртовувати
контракт – договір
контрастний – протилежний
конфронтація – протистояння
концентрація – зосередження, скупчення
корективи – поправки
кредитор – боргувальник, позикодавець
кримінальний – злочинний, карний
кулінарія – куховарство

Л

легітимний – законний
летальний — смертельний
ліквідація – знищення, скасування
лімітувати – обмежувати
лінгвіст – мовознавець
лук — вигляд

М

маклер – посередник
маргінес – поле, берег
маркетинг – торгівля
менталітет – склад розуму
метод – спосіб;
мобільність – рухомість
модель – зразок, взірець
модернізація – оновлення
момент – мить
моніторинг – вивчення, дослідження
монумент – пам'ятник
мотив – спонука, привід, причина

Н

натуральний – природний

негативний – заперечний

нівелювати — вирівнювати, перен. – усувати відмінності між чимось

нюанс – відтінок

нюанси – тонкощі

О

об'єктивний – безсторонній

онлайн — наживо

оригінал – першотвір

офлайн — поза мережею Інтернет, у реальності

П

параметр – міра, величина

паритет – рівність

пасивний – бездіяльний

плюралізм – множинність

полеміка – суперечка, обговорення

потенційний – можливий

прайс-лист – цінник

претензія – домагання, нарікання

преференція – пільга, перевага

преціозний – витончений, манірний

провайдер – постачальник

прогноз – передбачення

пролонгований – продовжений

промоутер – штовхач, штовхайло, просувач

протектор – заступник, покровитель

Р

радикальний – докорінний, рішучий

реалізувати – здійснити

ревізія – перевірка

регенерація – оновлення, відтворення

регрес – занепад

резолуція – рішення, ухвала, постанова, розпорядження, висновок

резонанс – відголос

результат – наслідок, підсумок

реконструкція – відбудова, відтворення, перебудова

ренесанс – відродження

рентабельний – дохідний

репродукувати – відтворювати

респектабельний – поважний

реставрація – відновлювання, відбудова

ресурси – запаси

реформа – перетворення, перебудова

референт – помічник

ротація – зміна, чергування

С

сервіс – обслуговування

симпозіум – засідання

симптом – ознака

синтез – єднання, поєднання, сполучення

синхронно – одночасно

соціальний – суспільний

соціологія – суспільствознавство

спікер – речник;

спічрайтер – складач промов

спойлер — зіпсуття

спонсор – доброчинець, благодій

стабільність – сталість, незмінність, постійність

стагнація – застій

стрес – напруга, потрясіння

структура – будова

суб'єктивний – особистий

сфера – царина

Т

толерантність – терпимість

трансформація – перетворення

тротуар – хідник

Ф

фактичний – справжній, дійсний

фоловер – інтернет-дописувач

форум – зібрання

фундаментальний – ґрунтовний, докладний

Х

хобі — захоплення

Ш

шанс — можливість

шок — удар

шоу — видовище